

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА В УЧИТЕЛЬСЬКИХ ІНСТИТУТАХ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

2005 р., І.М. Кравченко

*асистент кафедри історії освітньо-виховних систем і технологій
Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*

У сучасній вузівській системі освіти України відбувається скорочення деяких курсів та практики щодо підготовки педагогічних кадрів. Спостерігається порушення та недотримання принципів навчання, зокрема принципу зв'язку теорії з практикою, їх єдності. А. Дістерверг стверджував: "Не в кількості знань полягає освіта, а в повному розумінні й майстерному застосуванні всього того, що знаєш". Випускники теперішніх педагогічних закладів мають достатню теоретичну освіту, але, на жаль, не можуть ефективно застосовувати на практиці свої знання, так як не отримують належної практичної підготовки. Тому сучасні фахівці виявляються неспроможними здійснювати повноцінну педагогічну діяльність. Звернення до історико-педагогічних цінностей, однією з яких є підготовка педкадрів в учительських інститутах України др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст., має велике науково-практичне значення, досвід цих установ сприятиме розбудові системи та організації сучасного навчально-виховного процесу в єдності теорії та практики у педагогічних закладах освіти.

В останнє десятиріччя досить велика кількість науковців та педагогів (М.М. Барна, Ю.П. Болотін, І.П. Важинський, Н.М. Дем'яненко, І.О. Кліцаков, Л.В. Корж, О.А. Лавріненко, С.О. Нікітчина, М.М. Окса) звернули увагу на вивчення теоретичної та практичної професійно-педагогічної підготовки вчителів у вищій школі України ХІХ – ХХ ст. Проблема ж професійно-педагогічної підготовки педагогів в єдності теорії та практики в учительських інститутах України др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст. не була предметом системного і цілісного вивчення.

13 листопада 1876 р. Міністерством народної освіти було затверджено програми та навчальні плани предметів, які викладаються в учительських інститутах та інструкція щодо об'єму та методів викладання навчальних предметів в учительських інститутах [5, 47].

Курс навчання в учительських інститутах тривав три роки і поділявся на три послідовних класи. У цих закладах освіти викладалися: закон Божий, педагогіка, російська мова та церковнослов'янське читання, арифметика і початкова алгебра, геометрія, історія, географія, фізика, креслення та

малювання, чистописання, співи, гімнастика [5, 138]. Крім цього у Феодосійському учительському інституті читався курс музики, а в Глухівському – ручної праці.

Навантаження студентів та розподіл навчального матеріалу планувались у відповідності з “Положенням про учительські інститути”(1872), де зазначалося: “Кожний урок в учительському інституті триває 1 годину, а загальна кількість уроків у перших двох класах складає по 28 у кожному. У третьому, старшому класі, головна увага вихованців повинна бути зосереджена на засвоєнні навичок викладання, тому вони повинні мати достатньо часу на практичні вправи з викладання. Теоретичні ж заняття у цьому класі полягають у повторенні вже вивченого курсу та у вивченні методик навчальних предметів. З цієї причини у третьому класі не може бути призначено більше 12 уроків на тиждень” [4, 49]. На думку педагогічних рад учительських інститутів (Глухівського, Київського), незважаючи на положення, кількість уроків була недостатньою. Тому в першому та другому класах навантаження на тиждень було збільшено до 30, а у третьому – до 18 год. Практичних уроків планувалося у третьому класі Київського учительського інституту 11 [4, 49], Глухівського – 12 [7, 3].

Навчальні плани вчительських інститутів розраховувалися на підготовку вчителя, здатного викладати декілька предметів. Не передбачалося чіткої спеціалізації. У перших двох класах провідною була загальнотеоретична підготовка. Теоретична педагогічна підготовка починалася з другого класу через вивчення курсів педагогіки, дидактики, психології, гігієни. Спеціальна освіта здійснювалася на третьому році навчання.

Викладачі турбувалися не лише про моральне здоров'я та розумовий розвиток своїх вихованців, але й про їх фізичне самопочуття. Щодня, протягом години, проводилися заняття з гімнастики, а також викладалася ручна праця. Як навчальний предмет, ручна праця була запроваджена у 1889 р. за системою Санкт-Петербурзького учительського інституту. До змісту курсу входили: практичні роботи в майстернях, технічне креслення, курс історії та методики ручної праці і механічної технології дерева і металів [4, 50].

Перший директор Глухівського учительського інституту О.В. Белявський у навчально-виховний процес увів обов'язкове написання вихованцями рефератів з різних навчальних предметів, що на той час було педагогічною новацією. Як правило, упродовж першого і другого року вихованці писали по 5 рефератів, на третій рік – 3 реферати з методик навчальних предметів.

Великого значення в учительських інститутах надавалося вивченню курсу педагогіки (у II класі передбачалося по 3 години щотижня, а у III – по 2) [3, 151]. Викладалася вона виключно директорами інститутів. Програма цієї

дисципліни містила не лише загальні відомості з педагогіки, теорії виховання та дидактики, але й з фізіології, анатомії, психології, логіки, гігієни тощо. Програми теоретичних курсів загальнопедагогічної підготовки в учительських інститутах були авторськими, тому розроблялися детально та глибоко. Директор Глухівського учительського інституту у зв'язку з цим наголошував: "Педагогіка в учительських інститутах як навчальних закладах, що переслідують переважно педагогічні цілі, з повним правом займає одне з перших місць у переліку інших предметів інститутського курсу, а тому має бути викладена з найбільшою повнотою" [4, 53]. Теоретична підготовка майбутніх учителів-практиків органічно доповнювалася практичною.

Слід зазначити, що всі викладачі велику увагу звертали на чіткість, правильність вимови вихованців під час вивчення певної дисципліни, паралельно надавалися методичні вказівки та пояснення щодо викладання цих предметів у міському училищі.

У другому класі інституту починалася спеціалізована підготовка вихованців до діяльності вчителя: тут вивчалися педагогіка та методики деяких предметів, які викладалися у міських училищах. Крім цього, вихованці цього класу у вільний від занять час обов'язково відвідували зразкові міські училища (які обов'язково відкривалися при кожному учительському інституті), з метою практичного знайомства з учительською справою.

Студенти третього класу на початку навчального року були присутніми на всіх зразкових уроках вчителів міського училища. При цьому кожен із вихованців повинен був надати конспект хоча б одного з уроків, на якому був присутнім. Конспекти обговорювалися на педагогічних зборах у присутності директора, викладачів відповідних предметів та вчителів міського училища.

Зразкові уроки проводилися упродовж навчального року. На початку року – по два щоденно (один урок давався вчителем I-го класу зразкового міського училища, другий – учителем II-го класу). Зразкові уроки могли викладатися, у разі необхідності, і викладачами інституту за дисциплінами їх спеціальності. Вихованці III-го класу щотижня проводили у міському училищі дванадцять уроків. Уроки розподілялися таким чином: з російської мови щотижня – 3 уроки; математики (арифметики та геометрії) – 3; історії та географії – 2; природознавства – 2; малювання – 2 [5, 284]. Розподіл зазначених дванадцяти уроків за днями тижня і годинами встановлювався педагогічною радою інституту. Уроки розподілялися між вихованцями на розсуд викладача інституту, але таким чином, щоб кожному з них упродовж року за можливістю призначена була однакова кількість пробних уроків. Пробні уроки, за можливістю, упродовж року проводилися в усіх відділеннях міського училища, щоб вихованці на практиці ознайомилися з усіма ступенями курсу.

Тема пробного уроку призначалася викладачем відповідного предмету, за узгодженням з учителем міського училища, – у відповідності з календарно-тематичним планом.

Тема надавалася студенту за декілька днів до уроку. Викладач міг, на власний розсуд, вказати практиканту план уроку та посібники. Після цього практикант писав та надавав керівнику (за три дні) і учителеві (за два дні) чернетку конспекту для виправлень. Після виправлень та настанов студент переписував конспект та готувався остаточно вже до проведення на практиці свого уроку. На пробному уроці вихованця завжди були присутніми директор інституту, викладач відповідного предмету, вчитель міського училища та студенти II і III-го курсів.

Цікавою формою закріплення набутих теоретичних знань вважалось залучення кращих студентів старших курсів для демонстрації дослідів чи проведення “фрагментів уроків” на заняттях молодших курсів. Це сприяло оволодінню педагогічною майстерністю.

Поширеним в учительських інститутах був ще один вид практики, під час якої студенти повинні були протягом навчального року спостерігати за учнями міського училища. На основі проведених спостережень вихованці писали детальні характеристики, які перевіряв директор інституту.

Наступним видом практики була праця в бібліотеках. Студенти щодня з 5 до 7 години вечора працювали з навчальними посібниками або методичною літературою з метою виявлення їх переваг та недоліків, міри придатності до застосування вчителями міських училищ.

Отже, практичній підготовці в учительських інститутах України др. пол. XIX – поч. XX ст. передувала теоретична. На першому курсі студенти здобували загальноосвітню підготовку. На другому курсі вихованці вивчали педагогіку. На третьому відбувалося повторення та закріплення вже вивченого і велика увага приділялася методиці викладання предметів. На цьому ж курсі студенти на практиці мали можливість застосовувати свої теоретичні знання. Практика здійснювалася з поступовим ускладненням, від простого до більш складного, від спостережень за викладанням предметів до самостійного проведення уроків. Виконання практичних завдань (написання рефератів, проведення дослідів, спостереження уроків та за учнями міських училищ, праця у бібліотеках та ін.) в процесі вивчення теоретичних питань сприяло поглибленню знань, осмисленню суті явищ, які вивчалися. Виконання практичних завдань формувало у вихованців переконання, уміння застосовувати теоретичні знання на практиці. В учительських інститутах здійснювався принцип зв'язку навчання з життям, що виявлявся у вивченні передового педагогічного досвіду – досвіду роботи кращих учителів народних шкіл.

Отже, саме учительськими інститутами в Україні др. пол. XIX – поч. XX ст. здійснювалося повноцінне дотримання принципу єдності теорії і практики у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бєлашов В.І., Гурець М.П., Заїка В.В.* та ін. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 – 1994 рр.). – Суми, 1994. – 79 с.
2. *Дем'яненко Н.М.* Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.). – К., 1998. – 328 с.
3. *Дем'яненко Н.М., Важинський І.Н.* Ретроспектива педагогічної освіти в Україні (XIX – початок XX ст.). – М., 2002. – 240 с.
4. *Задорожна Л.В.* Педагогічні здобутки викладачів Глухівського учительського інституту дореволюційного періоду (1874–1917 рр.). – Глухів, 1999. – 76 с.
5. *Ленц Н.И.* Историко-статистический очерк десятилетия Феодосийского учительского института (1874 – 1884). – Феодосия, 1888. – 532 с.
6. *Майборода В.К.* Вища педагогічна освіта в Україні: Історія, досвід, уроки (1917 – 1985 рр.). – К.: Вища школа, 1992. – 196 с.
7. *Учебные планы и программы,* принятые в Киевском учительском институте. Сост. Преподавателями института под ред. директора ин-та К.М. Щербины. – К., 1913. – 136 с.